

barnával=6e; végül sötét zöldet=8c sötét szürke-zölddel=22c és barnával=1a.

Ha sok szín iránt vakot ily módon megvizsgáltam, összecsoportosítom azokat, kiknek tévedései megegyeznek egymással. Látérzéki fogyatkozásuknak formuláját pedig egyelőre azon írásjelek képezik, melyekkel az általuk eltévesztett színek a közös indexben jelezve vannak.

Ezen előadásomban célom csak az volt, hogy a színvakság legfontosabb vizsgálati módszereit megismertessem, továbbá, hogy mások összehangzatos közreműködésének elérhetőse céljából, színskálámat bemutassam.

DR. SZILI ADOLF.

XXI. A POZITÍV FILOZÓFIA.

Renan felelete Pasteur beszédére.

Ön uram kifogásokat tett ama filozófiai elméletek ellen, melyekhez Littré ragaszkodott s melyeknek, mint mondá, élete boldogságát köszönhette. Ez Önnek jogában állott. Én e joggal, mely engem is illetne, nem akarok élni. Mai ülésünknek az legyen rövid foglalata, vagy mint azelőtt mondták, „szellemi illatja“, hogy a jóért való lelkesezés nem függ semmiféle filozófiai véleményről. Különben őszinte vallomást akarok Önnek tenni: Politikában és filozófiában, ha megállapodott fogalmakkal állok szemben, mindig annak a nézetén vagyok, a kivel beszélek. E kényes dolgokat illetőleg valamiben mindenkinek van igaza. Illő s igazságos, hogy másnak a véleményében csak ezt a benne rejlő igazságot nézzük. Itt valóban oly kérdésekről van szó, melyeket a gondviselés akarata (e szókon a világegyetem folyása alapvető föltételeinek összességét értem) föltétlen homályossággal borított. Nem jó e kérdésekben pártállást foglalni; jobb, ha új meg új szempontokból tekintjük őket, s figyelemmel vagyunk mindama hangokra, melyek közlel, távolról érkeznek hozzánk.

Így tett Littré egész életén át. De én is sajnálom, úgy mint Ön, hogy az igazságnak e nagy s hű barátja határo-

zott néven nevezett iskola szűk falai közé zárkózott s mestereként tisztelt oly embert, ki, habár sok tekintetben nevezetes volt, ily hódolatot nem érdemelt. Ha személyes hajlamomnak engednék, talán ép oly kedvezőtlenül itélnék mint Ön Auguste Comte-ról, ki nézetem szerint legtöbbször igen rossz stílusban ismételte, a mit előtte gondoltak s mondtak, még pedig igen jó stílusban, Descartes, d'Alembert, Condorcet, Laplace. De nem bízom véleményemben, mert e kiváló gondolkodóval szemben némileg az irigy helyzetében vagyok. Littré jó indulattal viseltetett hozzám, mit nem fogok elfelejteni soha; de éreztem, hogy sokkal jobban szeretett volna, ha Comtista akartam volna lenni. Megtettem mindent a mit tehettem: nem sikerült. Láttam, hogy titokban szemrehányással illet. Ha az „Académie des inscriptions et belles-lettres“, francia irodalomtörténeti ülésein ketten magunk voltunk, úgy éreztem magam, mint ha gyóntató atyával állnék szemben, ki titkos okból, melyet meg nem mond, elégedetlen velem. Ez zavarba hozott. Azért valamint Ön, úgy én sem vagyok abban a helyzetben, hogy igazságot szolgáltsak Comtenak. Mindazonáltal, nem tehetek róla, megindulás fog el, ha

látom. hogy annyi kiváló ember Franciaországban, Angliában, Amerikában zászlónak fogadja el e nevet. Ama tapasztalatnál fogva, melyet szellemi dolgokban szerezhettem, hiszem, hogy Comte jelszó lesz a jövőben, s a filozófia jövőndő történeteiben fontos helyet fog elfoglalni. Elismerem, hogy ez tévedés lesz; de a jövő annyi más tévedést is el fog követni! Az emberiségnek szüksége van nevekre, melyek típusul, előharczosul szolgálnak neki s választásában nem nagyon szemes.

A pozitívizmus, mondá Ön, midőn a politikára alkalmazták, nem érte meg jövőndőléseinek teljesedését. Nagyon igaz. A proféta helyzete napjainkban nagyon nehéz lett. Politikának s filozófiának kevés közük van egymáshoz. Vagy ismer Ön filozófiai iskolát, mely jobban kitalálta az erőnek, a szenvedélynek, a véletlennek e játékait, melyeket bizony hiába iparkodnak törvényeknek alávetni? Részemről nem tudok politikai elméletet, melynek nevében jogosan lehetne az első követ dobni a legyőzött elméletekre. Nem látok egyéb különbséget, csak azt, hogy a pozitívizmus főképviselője megvallotta tévedését, míg azoknak ebbeli vallomását, kik ép oly kevésbé csalhatatlanok voltak, mint ő, még mindig csak várjuk.

Littré filozófiájának Ön elébe teszi azt a másikat, melynek az Ön hite szerint „utolsó menedékhelye“* van itt. Ne igen bízzék ebben, uram. Irodalmi pártfogásunk köre igen széles: Bossuet-től Voltaire-ig terjed. Gyakran a legyőzöttek menedékhelye szeretünk lenni; az ügy tehát, mely itt menedéket talál, nagyon beteg is lehetne. Mi

* P a s t e u r köszönetet mondván megválasztatásáért, e kitüntetését annak is tulajdonította, hogy a spiritualista elméletet támogatta, „melyet nagyon elhanyagolnak különben, de a mely az Önök (az akadémikusok) soraiban bizonyára dicsőséges menedékhelyre tarthat számot.“ A spiritualista elmélet támogatásának azt tekintti Pasteur, hogy kimutatta, hogy az élet mai napig soha sem bizonyult anyagi erők származékának.

FORDÍTÓ.

nem pártoljuk az elméleteket, mi kiszemeljük a tehetséget. Ezért nem ér bennünket soha csalódás vagy meghazudtolás. Minden mulik, de mi nem mulunk, mert csak két dologhoz ragaszkodunk, mely hitünk szerint örökkévaló lesz Franciaországban: a szellemhez s a lángészhez. Emelkedett meggyőződést minden formában, melyet csak ölthet, tisztelünk. Ön pl. két szóval él, melylyel én a magam részéről soha sem élek: a spiritualizmus s materializmus szavaival. A világ végcélja: az eszme; de nem tudok esetet, melyben az eszme anyag nélkül való volna; nem ismerek tiszta ész s nem ismerek tiszta észbeli művet. Isten műve a jóhoz s igazhoz való ama belső hajlam által valósul, mely a világegyetemben van; nem igen tudom, spiritualista vagy materialista vagyok-e.

Az erkölcsi meggyőzések sorsát nem kell semmiféle filozófiai rendszerhez kötni. A rejtély megoldása, mely kínos s gyönyörködtet bennünket, örökre el van zárva előttünk. Én nekem, ha ez alapvető dogmákat tagadják, kedvem támad hinni bennük; ha meg állítják őket, kivéve ha szép versekben történik, legyőzhetetlen kétely fog el. Nem volna jó ha nagyon is biztosak volnánk bennük. Ily esetben a kételkedés érdem. Az e rendbeli igazságok magasztossága abban van, hogy a fizikai lehetlenség s feltétlen erkölcsi szükségesség kettős jellegével jelentkeznek előttünk. Ha látom, hogy az erény nagyon is számít az örök életre, kedvem támad halkan megsügnni neki, hogy csalódhatik is. Az emberiségnek joga van követelni, hogy ösztönei figyelembe vétessenek; az emberiségnek a dolog velejében igaza is van; de a formában, a részletekben mennyire csalhatja kegyelete e drága s megható álmodozót. A dolog nagyon egyszerű; vannak megoldhatatlan kérdések, melyekre az erkölcsi érzés feleletet követel. Az ember ilyenkor fölteszi magában, hogy szellemi józanágát megóvjá s e gyönyörű föltevéseket — nem tartja meg. Nagy Littrékné

egész életét töltötte azzal, hogy megtiltotta magának e felső problémákkal való foglalkozást s folyton foglalkozott velük. Oh te szegény jó emberi lelkiismeret! Mennyire megfeszíti erejét, hogy megfoghassa a megfoghatatlant. Szeretem látni, mint czivakodik, majd meg kibékül magával, kritizálja, átkozza magát, haragra gyúl maga ellen, minden sikertelen kísérlet után újra munkához fog, hogy próbálja formula foglalni, a mit nem adatott tudnia s a minék nem-tudásában nem nyugodhatik meg.

Ezerszer igaza van, uram, midőn az emberi szellem haladását tekintve, mindennek fölébe helyezi a tudóst, ki kísérleteket tesz s új eredményeket teremt. Comte nem tett kísérleteket. De az Ön Akadémiájában igen ügyes feltalálókat látok, kik kinyilatkoztatják, hogy mégis sokat köszönnek neki. Littré sem tett kísérleteket, de hát nem is tehetett; az ő tere az emberi szellem volt s az emberi szellemmel, a történettel nem tesznek kísérleteket. A tudományos módszer e téren a kritika. Kritikája pedig, erről biztosíthatom, kitűnő volt. E homályos tárgyakban nem csak arról van szó, hogy megtudjuk, mi lehetséges; meg kell tudnunk, mi történt. Itt a történeti fejtegetés teljes jogába lép. A mit Pascal a finom és geometriai észjárásról mondott, főtvénye marad e fejtegetéseknek, melyekben a félreértés oly könnyű. Az erkölcsi problémák azt követelik, mit általános kritikának mondhatni. A skolasztikai módszerrel nem férközhetni hozzájuk. Ez igazságok élvezetére, melyeket nem szemtől szembe, hanem oldalról, mintegy félszemmel veszünk észre, szükséges a szellem minden oldalú műveltsége, ismerete az emberiségnek, különböző állapotainak, gyöngeségeinek, illúzióinak, előítéleteinek, melyek tiszteletreméltó képtelenségeinek szempontjából annyi tekintetben jogosultak; — szükséges a filozófia története, mely gyakran vallásossá tesz, — a vallás története, mely gyakran filozófussá tesz; a tudomány

története, mely mindig szerénnyé tegyen bennünket; — szükséges egész halom oly dolog ismerete, melyeket csak azért tanulunk, hogy lássuk, hogy hiábavalók — szükséges mindenkifőlött egy Lucian, egy Montaigne, egy Voltaire szelleme, víg kedve, jó szellemi egészsége. S mi a végeredmény? Az, hogy a bölcsek legbölcsebbike mégis csak a Prédikátor, midőn megmutatja, mint vitatkoznak az emberek a világról s elejétől végig nem értenek belőle semmit. De mi baj van ebben, miután a világnak az az észrevehetetlen kis darabja, melyet magunk előtt látunk, tele van elragadó harmoniákkal s az élet, a mint ránk tukmáltatott, kitűnő adomány s mindegyikünk számára végtelen jószág nyilatkozása.

„A ki a végtelen létét állítja“, mondja Ön, „az ebben az állításban annyi természetfőlöttit halmoz össze, a mennyi az összes vallások valamennyi csodájában nem található.“ Azt hiszem, hogy kissé messzire megy uram; igen különös dolgoknak ad ezzel hihetőségi bizonyítványt. Engedje, hogy megkülönböztetést tegyek. Az ideál terén igaza van; itt örökönörökké előrehaladhatunk, a nélkül, hogy valaha találkoznánk. De az a külön természetfőlötti, melyről fölteszik, hogy a tér s idő meghatározott pontján jelent meg, nem az ideál. Ez a kritikának van alávetve. A lehetséges dolgok rendje, mely oly közel áll az álombeli tünemények rendjéhez, nem a tények rendje. A vallások tények akarnak lenni, s azért, mint tényekkel kell elbánnunk velük, azaz, a történeti kritikát alkalmaznunk rájuk. E természetfőlötti tényekről pedig, a milyennel a vallások története van telve, Littré kitűnően ki tudja mutatni, hogy nem történnek; ha pedig nem történnek, akkor föl kell vetnünk Cicero kérdését: Miért tűntek el e titkos erők? Talán azért, mert az emberek kevésbbé hiszékenyekké lettek?

Littré módszere tehát kitűnően beválik ama tények rendjében, melyekre rendesen alkalmazza. Ama tények, a

melyekben külön, az embernél s a természetnél felsőbb akarat közbenjárását vélük látni, oly mértékben eltűnnek, a mely mértékben közelebből vizsgáljuk. Semmiféle ily fajtájú történeti tény sem a jelenben, sem a multban nincsen bebizonyítva, értem: komolyan bizonyítva, oly bizonyítékkal, mely a kételkedés minden eshetőségét kizárja, oly bizonyítékkal, a minőt Ön követel ellenfeleitől s a minővel ezek oly ritkán képesek szolgálni. A tudományos szellemmel pedig nem egyezik, hogy tényeket fogadjunk el, melyeket semmiféle indukció, semmiféle analógia nem támogat. *Quod gratis asseritur, gratis negatur.* Elhíheti uram, hogy a történeti kritikának igen jó oldalai vannak. Nála nélkül az emberi szellem nem volna az, a mi, s merem állítani, hogy az Ön tudományai, melyeknek eredményeit annyira csodálom, nem léteznének, ha mellettük nem állana ez az éber űr, mely vigyáz arra, hogy a világ föl ne emésztesse a babonahit által s át ne szolgáltatassék védtelenül a hiszékenység minden állításának.

Legyen tehát elnéző uram ama tanulmányok iránt, melyek nem rendelkeznek ugyan a kísérletnek az ön kezében annyira bámulatos eszközével, de mindamellett biztosságot adhatnak s fontos eredményekhez vezérelhetnek. A szellemi világban is vannak ellenkező irányok, látszólagos ellentétek, melyek valójában nem zárják ki a hasonlóságot. Vannak szellemek, melyeket ép oly kevésbé lehet egymásra visszavezetni, a mint nem lehet Önnek egyik kedvelt hasonlata szerint az egyik keztyűt a másikra húzni. Mégis, mindkét keztyű egyaránt szükséges, a kettő kiegészíti egymást. Két kezünket úgy egymásra tenni, hogy egymást földjék, nem lehet; de összekulcsolni lehet. A természet tág ölében a legkülönbözőbb törekvések egymáshoz járulnak, szövetkeznek, s főnséges egységű eredményben egyesülnek.

Óriási, a legkülönbözőbb forrásokból merített tudománya, elméjének éles-

sége, az igazság utáni hő vágyódása folytán Littré élte idejében a világegyetemnek egyik legtökéletesebb tudósa volt. A kor, melyben született, meghatározott kor⁹ugyan mint minden más kor földgömbünk s az emberiség életében. De az ő főnséges élete érintkezésbe hozta őt az örökkévaló szellemmel, mely századról századra működik s folytatódik; ő halhatatlan. Jobban értette idejét, mint bárki; korának embereivel élt s érzett; osztozott reményeikben, mondjuk tévedéseikben; nem hátrált semmiféle felelősség előtt. Politikában azt a szabályt követte, melyet minden lelkiismeretes hazafinak ki kellene magának tűznie: nem kért, de el sem utasított semmiféle megbízást. Magasztos becsülete elfődött mindent: föl emelte ama magaslatra, a hol az a mit az egyik megró, a másik helyesel, nem egyéb csak személytelen észszerűség, odaadás, kötelesség.

Utolsó éveiben valósulni látta azt a kormányformát, melyért mindig küzdött volt. Talán ujjong most örömben? Ujjongani! Mily értelmetlen érzelem ez filozófiai lélek előtt! Győzelme után Littré szerényebb mint valaha. Mintha félne sikerétől; majdnem megbánás fogja el; rosszul fejezem ki magamat: nem, megbánás nem bántja: tökéletes bölcsesé válik; bajtársainak tanácsadója, mérséklője lesz, elannyira, hogy fölszínes elmék meg sem értik többé s kevés híjja volt annak, hogy őt is árulónak nem nevezték abban az időben. De ő jól látott; mert a kor politikai problémáinak megoldását a szabadságban látta; nem ama gyerekes harczban, melyben mindenki a maga javára hivatkozik oly elvekre, melyekből persze nem akarja, hogy mások is hasznot merítsenek, hanem az igazi szabadságban, mely egyenlő mindenki számára, mely arra a fogalomra van alapítva, hogy filozófiai dolgokban az állam nem foglal el pártállást. A mely mértéket megkívánt a maga számára, azt követelte a többiek számára is, még ha tudta is, hogy ezek, ha ők vol-

nának az urak, nem viszonoznák ezt. E tekintetben épenséggel nem ámitotta magát; egy évvel halála előtt is a katholicizmust „minden szabadság természetes ellenfelének“ mondja, de türelmes lévén a türelmetlenek iránt, az elvek elvont alkalmazását követelte. Meg volt győződve, hogy a türelmeseké lesz a világ, s hogy az a liberalizmus, mely nem fél a többiek szabadságától, az igazság ismertető jele. 1872-ben, midőn a Bretagne partján egy világító toronyba felment, emeletnyi magasságról esett le; csekély sérülések árán szabadult; a környék valamely újságírója sajnálta, hogy nem szegte a nyakát. Littré, midőn e történetet elbeszélte, hozzátette: „Nem voltunk egy véleményen vallási dolgokban, s ez az eltérés ő nála ezt a formát öltötte.“

Ha néha gyöngé volt, mindig jószágból volt az. Oly időben élünk, midőn az udvariasság alkalmatlanul esik, mert szöszerint érték. Littrének elve volt, hogy semmit se tesz, félreértések elkerülésére. Gyakran ellenfeleire szavazott, hogy maga magát biztosítsa, hogy igazán pártatlan. Mily ember ez, uram, s mennyire igaza volt, midőn szenthez hasonlította. Egyéb kifogásolni való sincs benne, mint az erénynek e tulzása.

Valóban, van-e valami, minek hijával volt? Csak hibáknak volt hijával. Némelykor talán az ember sajnálta, hogy nem tud mosolyogni. Ironiára képtelen volt; nem foghatta meg a filozófiában, nem tetszett neki a politikában. A világ meg olyan, hogy siralmas is, nevetséges is, s azért a vigságnak is van létjoga; tömérdek sok dolog csak így fejezhető ki. Socrates hasznát látta Aspasia vacsoráinak, Littré csak a jóságot szerette. Ő választotta a jobbik részt, mert a jóság éltet. Szeretett a nép között; s a nép megértette s megbecsülte. Boldog az ki elég nagy, hogy a kicsinyek csodálják. Az igazi nagyság abban van, hogy az alacsonyak szeme is nagynak látja. Spinoza remekműve az volt, hogy házi

gazdája becsülte meg. E derék férfiszótsemértett ugyan lakójának rendszereiből, nem látott benne egyebet, mint igen nyugodt embert, kitűnő lakót. Mégis az ő tudósításaiból merítette Colerus ama bámulatosa „Életnek“ a vonásait, mely inkább mint a „*Geometriai módon bizonyított ethika*“ csinálta Spinozából az újkor egyik szentjét. Littré is szeretett az egyszerűek közt, s az egyszerűek viszonzták e szeretetet. Ha a Bretagneba ment, tisztelettel töltötte el Plouha és Roscoff egyszerű embereit, kik papnak tartották. Elmondotta nekünk, hogy egyszer, mikor Lion-sur-merben a tengerparton volt, két úr ment el mellette; ez Littré, mondá az egyik. — Littré! mondá a másik, képe olyan mint egy vén papé.

Eltalálták természetét. Neki és néhány más hozzá hasonló embernek köszönjük, hogy korunk szabad filozófiája oly erényeket termelt, melyeket méltán összehasonlíthatni azokkal, melyekben a vallások leginkább büszkélkednek. Velejében vallásos természet lévén, csak az igazságba vetett mély hiténél s az igazság tiszteleténél fogva kételkedett. Littré valóban hazánknek s fajunknak dicsősége volt. Benne a legmagasabb fokban nyilatkozott, a mi a „gallikan nép“-ben, mint a középkorban mondták, egyenesség, őszinteség, tisztesség, s forradalmi külszín alatti bölcs tartozkodás s okos észjárás dolgában található. A jóban való hite töltetlen volt; az élet alsóbbrendű rugói, az érdek, az élvezetek, a gyönyör nála egészen alá voltak rendelve ama foglalkozásnak, melyet meggyőződése kötelesség gyanánt szabott eléje.

Ily szép élet végének nyugodtnak, édesnek, vigasztaltnak kellett volna lennie. De a mostoha természet, mely itt a földön oly rosszul jutalmazza, a mit érette tesznek, hogy céljait elősegítsék, ő reá vonatkozólag szörnyű hálátlanságot mutatott. Kitűnő ügytársunk kegyetlen kínok közt töltötte el utolsó éveit. Egy „*pour la dernière fois*“ (utoljára) című iratban csöndes

megadással hallatja panaszát. „Nem vagyok stoikus, mondá, s sohasem tagadtam, hogy a fájdalom baj. S most hónapok óta kétségbeejtő makacssággal kínoz a fájdalom. Cornelius Nepos elmondja, hogy nagyatyja Atticus, midőn hetvenhétéves lett s gyógyíthatatlan betegségbe esett, magához hívta vejét s leányát. Kifejtette előttük állapotát s engedelmet kért tőlük, hogy távozhassék az életből, melynek ugyanis nemsokára vége lesz, hogy fájdalmának tartamát megrövidítse . . . Ez az igaz történet sokszor eszembe jutott, a nélkül hogy az Atticuséhoz hasonló elhatározást terveznék, mert jól tudom, hogy az engedélyt sehogy se kaphatnám.“

Hite szerveinek gyöngültével semmiképen sem csökkent. „Az újkorban, — mondja az imént idéztem irat végén, mely bizonyos tekintetben filozófiai végrendelete, — a fejlődés igen komoly eseménye állott be, mely se nem eretnekség többé, se nem új vallás. A teológia ege eltűnt, helyébe a tudomány ege tárult föl; a kettőnek semmi köze egymáshoz. E befolyás alatt mély szakadás állott be az elmékben. Igaz ugyan, hogy tetemes tömeg hű maradt a régi hagyományhoz, s az is igaz, hogy amaz erkölcsi szorultságban, mely következik, többen lemondva az újkori elméletekről, visszatértek a teológia ölébe. De bármint álljon is a dolog e távozással s visszatéréssel, mely sokkal egyénibb marad, hogysem ítélet alapja lehessen: két túlnyomó tény folyton gyakorolja társadalmi hatását. Az első a „világosság“-nak azaz a vallások közti közömbös államnak haladása, mely türelmes minden vallás iránt s az egyházat kényszeríti, hogy e főpontban neki engedelmeskedjék; a második az a folytonos erősödés, melyben a tudomány egét minden fölfedezés részesíti, míg a teológia ege semmitsem kap, a mi ingadozó alkatát támaszthatná.“

„Megnyugszom, tevé hozzá, a természet kérlelhetetlen törvényeiben . . .

A pozitív filozófia, mely annyira segítségemre volt harmincz év óta, a mely, midőn ideált adott nekem, a jobb utáni kívánságot, a történeti szemléletet, az emberiség iránti érdeklődést, megóvott a merő tagadástól: e pozitív filozófia hűségesen elkísér ez utolsó megpróbáltatásokban. A kérdéseket, melyeket a maga módja szerint megold, a szabályokat, melyeket alapelvénél fogva előír, a hitet, melytől, mivel föltétlenről semmiféle tudomásunk nincs, távol iparkodok tartani: mindezeket a megelőző lapokon megvizsgáltam s e vizsgálatot befejezem a kezdet búcsuszavával: Utoljára.

Megvallom, mindig nehezemre esett, díszes koporsók előtt osztozni e hősi megnyugvásban. „A halál, így szól egy gondolat, melyet Littré szeretett, csak funkció, valamennyi közt a legutolsó s a legnyugodtabb.“ Én a magam részéről utálatosnak, gyűlöletesnek, esztelennek tartom, ha hideg kezét az erény s a lángész felé nyújtja ki. Van egy hang bennünk, melyek csak a jó s nagy lelkek tudnak meghallani, a mely folyton azt kiáltja: „Az igazság s a jó végcéljai életednek; áldozzál föl minden egyebet e célznak“ s ha e belső, életet ígérő, szíren hang fölszólítását követve a véghez jutottunk, a hol a jutalmat kellene találnunk, akkor e csalfa vigasztaló nincs sehol. E filozófia, mely a halál titkának megfejtését ígerte, hebegve mentetgetőzik s az ideál, mely az éltető levegő legvégső határáig vitt bennünket, cserbe hágy, midőn a végső órában szemünk keresi. A természet elérte célját; hatalmas erőmegfeszítés történt; gyönyörű emberi élet valósult; s azután e varázsló azzal a gondatlansággal, mely jellemzi, elhagy bennünket s az éj szomorú madarainak enged oda zsákmányul.

De hagyjuk e keserű gondolatokat; hiszen maradt valami tőle, a mit megőrözzünk: a tanítások, miket adott; a jog s igazság e hő szeretete, mely életének éltető lelke volt. A haza, melyet annyira szeretett, a tudomány, melyet többre be-

csült maga magánál, az erény, mely magaviseletének szabálya volt: ezek örökkévalók. Mindig hallani fogjuk e bölcszavakat, melyek nyugodt komolyságuk miatt mintha a sír fenekéről hallatszanának; s hogy egyik nagy gondolatával végezzem beszédemet, mondani fogjuk: „Az idő, mely nagy dolog az egyéneknek, semmisem ama hosszú fejlődésnek, mely az emberiség sorsában végbemeget. Már az egyéni élet öléből is szabad szövetkezni e jövővel előkészítésén közremunkálni, gondolattal szívvel tagjává lenni az örök társadalomnak, s e mély egyesülésben korunk zivilizációja s sikertelenségei ellenére megtalálni a hitet, mely fenntart, a hő buzgalmat, mely éltet s azt a belső elégtételt, hogy tudatosan elmerülünk e nagy létbe, a mi az emberi boldogság végső határa.”

A tudomány iránt viseltetett föltétlen odaadása Önt feljogosította uram, hogy ily emberre következék s nagy és szent emlékétt itt fölidézze. Az Ön szelleme, mely folyton új fölfedezésekkel foglalkozik, pihenőt fog találni üléseinken. Minden véleménynek s minden fajtajú elmének egy társaságban való találkozása tetszeni fog Önnek; itt van a kedvesen nevető vigjáték, a tiszta s

gyöngéd regény, a hatalmas, szárnycsattogtató vagy harmonikus ritmusú költészet; amott az erkölcsi megfigyelés egész finomsága, a szellemi művek legkiválóbb elemzése, a történet mely megértése. Mindez nem fogja a kísérletekbe vetett hitét megingatni. De látni fogja, hogy Littré óvatos tartózkodásában valami jó is volt. Némileg érdeklődő tanúja lesz annak, hogy kritikai filozófiánk miként fáradozik, hogy a tévedést számításba vegye, azáltal hogy nem bízik a maga eljárásában s korlátozza saját állításainak körét. Annyi kitünő dolog láttára, melyre a látszólag oly könnyelmű irodalom tanít, Ön végre át fogja látni, hogy a diszkrét kételkedésnek, a mosolygásnak, a finom észjárásnak, melyet Pascal említett, ugyancsak van értéke. Ön nálunk nem fog kísérleteket tehetni; de a szerény megfigyelés, melylyel oly rosszul bánt, elég kellemes órát fog Önnek szerezni. Mi közölni fogjuk Önnel kételyeinket; Ön közölni fogja velünk bizonyosságát. De mindenek fölött Ön el fogja nekünk hozni dicsőségét, lángeszét, fényes fölfedezéseit. Isten hozta, uram.

Közli ALEXANDER BERNÁT.

APRÓBB KÖZLEMÉNYEK.

ÁLLATTAN.

(8.) A BORZ ÉLETÉBŐL. A borzot kevésbé vizsgálták eddig tudományosan, pedig nagy elterjedtségénél és gyakoriságánál fogva több figyelmet érdemelne, mint a mennyire eddig méltatták. Sajátságos állatfaj ez, melynek rendszer-tani elhelyezésére nézve is eltérők a nézetek. Járásánál fogva a talponjárók (Plantigrada) közé tartozik; fogazatánál fogva a valódi ragadozók közé kell számítanunk, habár ezeknek némely sajátosságait nem is találjuk fel nála. Nincs meg testének az a karcsúsága, rugalmassága, mozdulatainak az az ele-

vensége, nincs az a ravaszsága, ereje és bátorsága, a mi a ragadozókat jellemzi. Linné a medvékhez sorolta, Brehm és mások a menyétfélékhez osztották; de ezt nehéz alapos okokkal támogatni.

Herbst G., göttingai professzor, nem tekintve az osztályozást, saját vizsgálódásai nyomán az alább következő életrajzi adatokat közli a borzról.

Linné, Behlen, Altum, Brehm, kik a borzot leírták, a párosodás idejét a késő őszi hónapokra, november és decemberre tették. Ezen

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedély — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhetsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.